

10 דקות של עיון - מועדי אייר

פרק ג: מצוות תרועת החצוצרות במלחמה ובימי

השמחה

הרב ישי אנגלמן

פרשיית החצוצרות בספר במדבר (י, א-יא) מלמדת על שלושה מצבים בהם משתמשים בחצוצרות: השימוש הראשון, 'למקרא העדה ולמסע את המחנות', החצוצרות משמשות לאיסוף המחנה, סימן על תחילת המסע ולאיסוף ראשי המחנה בשעת הצורך. השימוש השני:

וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרת ונזכרתם לפני ה' - להיכם ונושעתם מאיביכם:

והתפקיד השלישי של החצוצרות הוא:

וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני ה' - להיכם:

מבחינת פשט התורה, וגם מבחינת הגדרת המצווה של החצוצרות, צריך לנסות להבין, האם יש מכה משותף לתפקידים השונים של החצוצרות? האם יש קשר בין התרועה בחצוצרות בשעת מלחמה, לתרועה ביום שמחה ובחגים? האם יש קשר בין שתי התרועות הללו לבין התרועה שמטרתה "למקרא העדה", כשעם ישראל נמצא במדבר?

בפשט הפרשייה, נראה ברור שיש קשר מהותי לפחות בין שתי התרועות האחרונות - בזמן המלחמה וביום השמחה, שכן בשתייהם מופיע הביטוי המיוחד - זיכרון: ונזכרתם לפני ה' - להיכם, והיו לכם לזכרון לפני ה' - להיכם. התרועה, בשני המצבים ההפוכים הללו, יוצרת את ההיזכרות לפני ה', שהיא בעצם המטרה של התרועה. פרשנים רבים עסקו בשאלה מה פירושה של ההיזכרות הזו וכיצד היא נוצרת על ידי התרועה (ראו לדוגמה אבן עזרא, בכור שור, כתב וקבלה ופירוש הרב הירש על אתר). מכמה פרשנים עולה האפשרות שההיזכרות היא לא התוצאה שעם ישראל מקבל כשכר, בזכות קיום מצוות התרועה, אלא היא עצמה תהליך רוחני-נפשי שאמור לעבור על הציבור על ידי התרועה. זאת אומרת, התרועה לא מופנית כלפי הקב"ה, מתוך מטרה שהוא יזכור אותנו, אלא שאנחנו 'ניזכר', נתעורר. כך למשל מפרש ר' יעקב מקלנבורג, בפירושו ה'כתב והקבלה': "תהיו נפעלים מן התרועות להתעורר בלבבכם לזכור את אשר שכחתם עד הנה, כי עזבתם מללכת בדרכי ה'... ועתה תתנו לב להיות זכורים ונזהרים לנטות ולפנות מהיום והלאה אל מצותיו". הרב הירש בפירושו מסביר באופן דומה גם את

ההיזכרות שאנחנו נדרשים אליה בימי השמחה: "הגיעו ימי השמחה של דעת ה', באו הזמנים שזכרונותיהם קוראים לנו להיוועד אל ה', נכנסו הימים המעוררים אותנו להתחדשות". מטרת ימי השמחה, גם היא, אינה 'שמחה בעלמא', והתרועה בחצוצרות מכוונת את לב הציבור להתעורר אל ה'.

אולי הניסוח ההלכתי החד ביותר להבנה הזו במטרת הפרשייה, 'ונזכרתם', עולה מתוך דברי הרמב"ם במשנה תורה, בתחילת הלכות תעניות (הלכות א-ב).

מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור, שנאמר על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות,

ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן... וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם.

הרמב"ם לא מפרש כאן את המילה 'ונזכרתם', ויכול להיות שלפי דבריו ההיזכרות היא התוצאה שעם ישראל זוכה לה בעקבות התרועה, ה' כביכול זוכר את עם ישראל, לטובה, אך מה שחשוב לענייננו הוא שמטרת התרועה אינה רק המעשה החיצוני של התקיעה בחצוצרות, אלא התרועה מבטאת זעקה, ואמורה לגרום לתהליך רוחני של תשובה ולקחת אחריות, תהליך נפשי ציבורי, שהוא הבסיס להלכות תעניות בכלל ברמב"ם. אע"פ שהחובה להתענות בשעת הצרות היא חובה מדברי סופרים בלבד, החובה הזו לפי הרמב"ם היא מעין הרחבה של מצוות התרועה, להריע בחצוצרות ולהתעורר מתוך כך לתשובה (אגב, מעניין להשוות בין הגדרת המצווה במשנה תורה להגדרתה בספר המצוות מצוות עשה נט, שם תופסת התקיעה במובן המעשי שלה מקום מרכזי יותר, ואכמ"ל).

מה שמפתיע מאוד, בעיקר בשיטת הרמב"ם עצמו, שמחבר את התרועה לעניין של תשובה, הוא שהרמב"ם מונה גם בספר המצוות וגם במשנה תורה, מצוות עשה אחת של תרועה בחצוצרות, שבמשנה תורה מובאת בהלכות תעניות, למרות שקיימת מצווה להריע גם בימי השמחה, והרמב"ם כמובן מביא את ההלכה הזו בהלכות כלי המקדש (ג, ה): "בימי המועדות כולם ובראשי חדשים היו הכהנים תוקעים בחצוצרות בשעת הקרבן... שנאמר וביום שמחתכם...", אבל הרמב"ם לא מונה את התקיעה הזו כמצווה עצמאית. המגיד משנה בתחילת הלכות תעניות תמה מדוע הרמב"ם מנה רק מצווה אחת, ומסיים את דבריו ב'צריך עיון'. צריך אם כן לנסות להבין מה המכנה המשותף בין שתי הפעולות הללו, תרועה בחצוצרות בשעת מלחמה ובימי השמחה, שנחשבות שתיהן למצווה אחת. כמובן, אם נחזור לפשט הפרשייה בתורה, עדיין נשארה פתוחה שאלה נוספת – האם יש קשר בין התרועה בחצוצרות בימי השמחה ובמלחמה, לבין תרועת החצוצרות במדבר, למקרא העדה ולמסע את המחנות. נחזור לשאלה הזו עוד רגע.

חז"ל, ובעקבותיהם הרמב"ם בתחילת הלכות תעניות, דרשו שלא רק שעת המלחמה מחייבת תקיעה, אלא גם "על כל צרה וצרה שלא תבוא על הצבור" (ספרי, במדבר, פיסקא עו). עניין התרועה ביחס לצרות הציבור מופיע גם במשניות במסכת תענית ונפסק להלכה בשו"ע בסימן תקעה, ד. הפוסקים דנו בשאלה מדוע הלכה למעשה, בימינו, לא נוהגים להריע בזמן הצרות. את השאלה שאל המגן אברהם בתחילת סימן תקעו, "למה אין אנו נוהגים לתקוע בעת צרה... הלא מדאורייתא מצוה לתקוע (גם) בלא תענית" ובפוסקים והאחרונים שלאחריו הוצעו לכך

כמה תשובות. ר' יעקב עמדין, בספרו מור וקציעה על השו"ע שם, מעלה אפשרות שהמצווה היא דווקא בכהנים מיוחדים, ובימינו, כך לטענתו, הכהנים לא נחשבים מיוחדים. לדבריו ייתכן גם שקיום המצווה הוא דווקא ב"חצוצרות של תורה", כנראה כוונתו לחצוצרות של משה, שלא קיימות היום. תשובה נוספת שמביא ר' יעקב עמדין, שהובאה גם במשנה ברורה בתחילת סימן תקעו, היא שהמצווה מתקיימת דווקא – בארץ ישראל, וכלשון הפסוק 'וכי תבואו מלחמה בארצכם'. את ההיגיון בשיטה הזו, היגיון שנרחיב בו בעז"ה גם בפרק הבא, מסביר הרב שטרנבוך בספר השו"ת שלו, 'תשובות והנהגות' (ג, קנז). הרב שטרנבוך מסביר שמעבר להיצמדות לפשט התורה, לשון 'בארצכם', המצווה של התקיעה בחצוצרות מתייחסת לעם ישראל כציבור, וממקורות שונים בחז"ל וברמב"ם (ראו להלן פרק ה ובמקורות שם) רואים שהמושג 'ציבור', או 'קהל', קיים דווקא בארץ ישראל, ולכן בחוצה לארץ לא הקפידו כל הדורות לקיים את המצווה, ובאמת כיום, בארץ ישראל, ראוי לשוב ולחדשה, לא כמצווה המוטלת על כל יחיד ויחיד, אלא כמצווה המוטלת על הציבור. חשוב לציין שהדברים לא מוסכמים, ובין היתר, הרב וולדנברג בציץ אליעזר (יא, טז) יצא מטעמים שונים נגד הרעיון לחדש את המצווה בימינו, אך בפועל ישנן כמה עדויות על תקיעות ציבוריות שהתקיימו בדורות האחרונים בארץ ישראל, בזמנים שונים של צרות.

אם נתבונן נראה שהכיוון לפיו המצווה ביסודה היא מצווה ציבורית, ולכן קיימת דווקא בארץ ישראל, ומוטלת על הציבור באופן כללי, יכול לכוון אותנו למציאת המכנה המשותף היסודי בין שלושת המצבים בהם תוקעים בחצוצרות, על פי הפרשייה בתורה: למקרא העדה, מלחמה ובימי השמחה במקדש. המכנה המשותף לשלושת המצבים הוא – הציבוריות, כינוס הציבור על ידי החצוצרות. בכל אחד מהמצבים מטרת הכינוס היא שונה, אבל המכנה המשותף הוא שהתרועה מאספת את היחידים, היא קוראת להם להיות שותפים סביב דבר אחד. בפרק הבא, נרחיב יותר את הכיוון העקרוני הזה, נבסס אותו ונראה כיצד לאור הדברים הללו, ניתן לראות את צפירת יום הזיכרון בימינו כביטוי לרעיון היסודי של תרועת החצוצרות בתורה.